NAŠE ŘEČ

ROČNÍK XIII. ČÍSLO 6.

JIŘÍ HALLER:

ŘEČ PŘÍMÁ, NEPŘÍMÁ A POLOPŘÍMÁ

(Ostatek.)

Ve valné většině citovaných příkladů vyjadřovala polopřímá řeč nevyslovené myšlenky (výroky jen myšlené). To jest přirozené, neboť její povaha se nejlépe hodí právě takovému monologickému uvažování. Ale najde se i dost dokladů polopřímé řeči ve výrocích pronášených nahlas. Tak na př. velmi často v Ivově románě, srov. tři naposledy citované příklady. Nebo na str. 49: Ivo promluvil také s babičkou, ale babička mu nerozuměla. Lépe rozuměla Štěpánce. Ale to, co měla babička na srdci, musila Ivovi říci. *Neviděl-li v Praze France Marka, který najednou ze vsi zmizel, když všecko propil? Ne, neviděl France Marka. On tedy také nezná France Marka. Nikdo ho nezná. To už se asi o něm nikdy ničeho nedozví. Inu, to jsou nějaká léta! Jaká pak léta? Nu, padesát. Přes padesát let to býti může. A kdo to byl Franc Marek?* »Toho už nikdo nezná,« řekla babička a vodově modrý zrak zdál se býti zakaleným. »A to bylo dlouhé povídání.« — Podobně: Sám (hospodář) poručil synovi, aby vydal se s ním hned o jedenácté po časném obědě do lesa: *prohlédnou si, zdali nejsou někde souše nebo vývraty, a poznamenají, kde bude v zejmě jaká práce.* S významným úsměvem dodával, že do soumraku, teď tak časného, zajisté vše pochodí; *bude dobře, že to odbudou, nazítří na to času nebude, nastane jinší starost.* (Novina V, str. 103.) —

*

Z těchto hojných příkladů je, trvám, zřetelně viděti charakteristický ráz polopřímé řeči, třebas není v češtině vyznačena zvláštním tvarem slovesným, jako je tomu ve francouzštině a v němčině (tu mívá totiž polopřímá řeč čas a způsob vět podřízených,

ačkoliv je větou samostatnou). Pokusíme se vytknouti její hlavní znaky v češtině.

1. Především jest to změna osoby, jíž se liší polopřímá řeč od přímé. Pokud je v řeči vyjádřena osoba, nemůže býti nejistoty. Ale jsou případy, že výrok neobsahuje v sobě určení osoby, a potom ovšem někdy nelze rozhodnouti najisto, je-li myšlen jako řeč přímá či polopřímá, na př.: Nepřál nikdy toto dítě (farář Theodorik Gitu) svému odpůrci duchem, nepříteli, štváči lidu. Komukoliv se mělo Gity dostati, jenom ne Tómovi. *A to se teď tedy stalo,* mluvilo jeho sebevědomí a zvěst ta se svítila v jeho vášnivě mstivých očích. (Sova, Tóma Bojar, str. 39. Protože spisovatel nepíše uvozovek v tomto díle, není jasno, jak se má vykládati výraz »a to se teď tedy stalo,« zdali za řeč přímou či polopřímou. Než takové případy nejistoty jsou řídké.

2. Od nepřímé řeči se liší polopřímá řeč velmi zřetelně: schází jí podstatný znak nepřímé řeči, totiž podřadicí spojka a s ní platnost věty podřízené.

3. Od vlastního autorova vypravování se pak rozeznává polopřímá řeč podle toho, že má týž čas, jaký by na tom místě měla řeč přímá nebo nepřímá, srov. na př. doklad 1 a), v němž vypravuje autor v minulém čase, ale polopřímá řeč je v čase přítomném; podob. doklad 1 c), d), e) atd.; nebo doklad 1 f), v němž je minulý čas objektivního vypravování zaměněn budoucím časem v polopřímé řeči, a pod. 7b), d) a j. Čas slovesný je někdy velmi důležitým znakem polopřímé řeči, jak je viděti z tohoto pochybného příkladu: Slečna s trpkostí slyšela, když synovcova žena teď čím dál (tím) častěji nadhodila, takhle že to nemůže ostat, že by bylo nejlíp to staré stavení strhnout a postavit nový zámek, pěkný à la mode. Tato nevážnost k starému sídlu hnětla slečnu a také to, že »paní hrabinka« neměla žádných dětí. *Ona, slečna, byla ze šestnácti, její bratr, otec panujícího Mladoty, měl tři syny a tři dcery, ale syn jeho bez dědiců. Vinna tedy jenom jeho žena. Pro koho by stavěli, pro koho by se měl zbořit starý zámek? Leda aby to pak zdědil někdo z těch Němců, z těch Goltzů.* Slečna Polexina, která se na Skalce narodila a tu ztrávila skoro všechen svůj věk, přilnula k starému zámečku, v němž staletí přebývali Ostrovští, její předkové po přeslici, a Mladotové už v třetím koleně. (Jirásek, Temno, str. 31.) — Tu věru těžko rozhodnouti, jde-li o polopřímou řeč; kdyby byl na začátku sporného místa přít. čas »*je*« místo »bylo«, mohli bychom je považovati za polopřímou řeč; ale minulý čas »bylo« budí pochybnosti, které jsou ještě více posíleny tím, že v dalších větách (»syn bez dědiců«, »vinna tedy jenom jeho žena«) slovesa vůbec není. A zase poslední dvě věty tohoto

nejasného místa, zdá se, ukazují na polopřímou řeč — nelze tu tedy rozhodovati s jistotou, neboť z ostatních znaků, o nichž je řeč dále, tu také není nic. Podobně neurčitý je také tento doklad: Před nimi (jezdci) rozkládal se mělký travnatý úval, kol dokola lesy obklíčený. Než místa jezdci nedbali. Zraky jejich utkvěly na neočekávaném divadle, na palouku v úvale. *Bláznovské divadlo! Jako divoké vidění nějaké v horečném snu, ještě divočejší tu v tom odlehlém místě, prostřed lesů, za té pozdní doby noční.* (Jirásek, SS. XXIV[5], str. 227). Zde není určitého slovesa, a proto nelze říci, je-li to líčení autorovo či dojem jezdců. Na druhou možnost ukazuje zvolací tvar vět a také to, že v textě slovy »bláznovské divadlo« začíná nový odstavec. Ale znaků určitějších tu není. — To jsou případy stylistické nepřesnosti, která je vždycky vadou, může-li se jí autor vyhnouti; a při polopřímé řeči je mnoho možností, jak ji určitě a jasně vyjádřiti.

4. Jsou to zvláště znaky vnitřní, z nichž se polopřímá řeč zřetelně osvědčuje jako výrok osoby románové, nikoli jako jen referující vypravování autorovo. Jsou to:

a) tituly a oslovení, které dobře chápeme v jazyce osoby v románě vystupující, nikoli však v jazyce autora, na př. v dokladech 1 d) (»ten hrozný Janko«), 1 e) (»měšťáci kramářští, ničemové«, »kluk kramářská«, »takový kramář«), 2 ch) (»kněz těch ohavných Adamníků«), 3 b) (»ona ošemetnice«) a pod.;

b) výrazy a obraty, jimiž autor charakterisuje řeč svých osob (dialektická slova n. archaismy), ale jichž by mohl užíti v své řeči vlastní leda v uvozovkách (tak to činívá zvláště A. Jirásek), srov. na př. 1 b) (»jak by ona, není možná, jak by ona, slabá ženská, takového siláka starého«), 1 e) (»čertův barák!«, »kdyby — tolik peněz — a — a —«), 3 e) (»a ještě i pak, kdož pak ví«), 7 a) (»aby se nenahltal jako býk«), 7 c) (»a pak, aby ji zas někdo nezmařil«, s živou pomlkou za »*pak*«), a pod. Výrazy takové jsou ovšem jen charakterisačními znaky; nelze však, aby autor polopřímou řeč uváděl celou v dialektě.

c) Polopřímá řeč vyjadřuje city a dojmy jednajících osob tak, jak v nich vznikly, tedy větou zvolací, přímou otázkou a pod., nikoli prostou oznamovací větou, jak by učinil autor, kdyby vypravoval jen svými slovy. Příkladů je v citovaných větách hojnost, viz na př. doklady 1 a, c, e, g, 2 a, b, c, ch, 3 c, e, f a j. Sem třeba počítati i místa, kde autor líčí věci zevního světa tak, jako by se na ně díval očima osoby, jež v jeho vypravování vystupuje, srov. na př. 1 *g* (»*zde* si řekli to a ono, *tam* slyšeli hru houslí« atd.), 2b) (*Totě* starý Beneš!«), 2c) (»*dnešní* událost«),

5b) (»jak je vyhublý« atd.), 6a) (»*dnes* už je rozhodnuto«, »ano, starý Beneš vykládá« atd.) a pod.

d) V polopřímé řeči bývají mnohdy uváděny soudy, jejichž důsledky mohou býti v souhlase se smýšlením jednající osoby, nikoli však se smýšlením autora; srov. na př. v dokladě 1e): »měšťáci kramářští, ničemové« — není možno jinak než přičísti tyto výrazy na vrub Bodorovskému, nikoli spisovateli. Stejně i v tomto dokladě: Kůň ten byl jeho (vladykovou) radostí. A tu — hned druhého dne po té jízdě (t. první) — vladyka si všiml, že vranec není svůj, že mu něco je. Hned poručil, aby opatřili stoček a stříbrník, a vlastní rukou těmi bylinami koně podkuřoval, domnívaje se, že mu koníka v městečku uřkli. *Nebylo by také divu. Všecko se přihrnulo, všecko za vraníkem, staří chlapi, mladí, i ženské, a oči, ústa otvírali na to krásné zvíře.* (Jirásek, SS. XXIV[5], str. 189.) — Slova »nebylo by také divu« jsou zcela jistě míněna jako polopřímá řeč, t. j. jako myšlenka zemanova, reprodukovaná přímo, bez prostřednictví autorova, neboť nelze si představiti, že by autor věřil také v uřknutí.

Z toho ze všeho je viděti, že je polopřímá řeč útvarem zvláštním, družícím se v jednu kategorii s řečí přímou a nepřímou. Proto také jí může autor užíti všude tam, kde chce v svém vypravování sám ustoupiti jako tvůrce svých postav a jejich myšlenek a vésti děj jakoby z jejich vůle a přičinění a zároveň i jejich vlastními slovy jej líčiti, kdykoli se mu z jakékoli příčiny nehodí užíti řeči přímé nebo nepřímé. V této vlastnosti polopřímé řeči se také zpravidla hledá vysvětlení, že se právě v nejnovější době tak bohatě vyskytuje v beletristických knihách: moderní autor se snaží býti neosobní v svém díle, chce býti úplně nestranný a nikde neprojeviti vlastního smýšlení n. cítění; vyhýbá se rozličným důvěrným floskulím oblíbeným v starší době (oslovování čtenářů, líčení v 1. os. množného čísla, na př. »viděli jsme, že ...« a pod., přívlastkům jako »náš milý hrdina« atd.). A ze snahy, aby postavy vystupovaly pokud možná samy bez prostřednictví autora, se právě zrodila polopřímá řeč.*) —

Zdálo by se tedy, že je polopřímá řeč výtvor umělý. Není to však docela pravda, neboť i v řeči lidové se najdou příklady polopřímé řeči, ba přechod od řeči přímé k polopřímé (a dále

*) Nemohu dnes říci, do které doby jdou doklady české, neboť nemám na venkově pomůcek, abych to mohl zjistiti; vím jenom tolik, že Gebauer v svých přednáškách neuváděl tento druh řeči mezi rozličnými útvary přímé a nepřímé řeči ve starší době. Pro srovnání uvádím, že ve franc. literatuře se vyskytuje polopřímá řeč v tomto popsaném tvaru teprve u La Fontaina (1621—1695).

ještě k nepřímé) lze na lidovém jazyce pozorovati mnohem lépe ještě než v řeči spisovné. Z několika příkladů (které mám ze své vlastní sbírky přesných stenografických zápisů lidové řeči ve vsi Libotenicích v roudnickém okrese na Podřipsku) účelně uspořádaných bude tento přechod jasně viděti.

1. Přímé řeči se užívá v lidové mluvě hojně, neboť vypravěč rád jí oživuje své vypravování. Ale velmi často se stává, že přímá řeč nemá oné určité a vyhraněné formy (Řekl mi: »Jdi!«), kterou se vyznačuje v jazyce spisovném. Obyčejně je nějak porušena, nejčastěji vloženým »*prej*«. Osoba zůstane nezměněna, ale ono »*prej*« má patrně naznačiti, že je to jen vypravování o přímé řeči — tedy přiblížiti ji jaksi řeči nepřímé. Na př.: Vom povídá: »Poť *prej* s náma!« »A to *prej* pudu rači sám,« povídá, a šel. — Tak sem mu teda řek, aby šel, a »já *prej* nepudu a nepudu,« furt řikal. — Začala (baba) nadávat: »Já vam *prej* dám kazit mýho může, nic vam neprodám!« — Tak ičko ten šlechtic povídá: »*Prej* pudu k tej princezně.« — »No víte *prej,*« povídá (sedlák), »vono (rako, červený chmel) nejni fšecko stejný.« — A pantáta povídá: »Depak *prej* si byl? Dyť si tu tři dni nebyl!«

2. Někdy chybí v uvozovací větě sloveso nebo i celá věta uvozovací a »*prej*« je za ně jakousi náhradou, na př.: Přideme tam, povidám: »Pantáto, máte rako?« »*Prej* mám.« — Tak povidám Najmonoj: »Tak vytáhni peníze a zaplať, a hned si ho (rako) dáme vodnýst na dráhu.« »Co *prej* tě to napadá, dyť já žádný peníze nemám!« — A von (kluk) dycky: »Já *prej* nic nevzal,« a to sme ho třeba sami viděli, jak to bral, ale to furt »já *prej* né!« —

3. Na rozhraní mezi řečí přímou a polopřímou stojí už takové věty, v kterých je »*prej*« bez určitého slovesa, na př.: Tak se ho ptali (páni sedláka), čím prej chce bejt. Tak vom povidá, *prej doktorem.* O druhé větě nelze říci, má-li se v ní doplniti sloveso v osobě 1. či 3., má-li se jí rozuměti jako řeči přímé či polopřímé. Stejně nelze rozhodnouti, jde-li o řeč přímou či nepřímou, v takových větách, v kterých nevystupuje osoba mluvící, na př.: Furt jim (ve statku) ňáký ty plíšky scházely. *Gde prej můžou bejt? Gdo je má?* — Jedna (tanečnice) povidá druhý: »Jéjej, ty si celá černá vzádu!« »A ty taky!« A tak *prej gdo to udělal?*« Od vět tohoto druhu je k polopřímé řeči už jen malý krůček: její charakter se projeví ihned, jakmile je ve výroku vyjádřena osoba, na př.: A ten táta mu (králevici) teda povidal, že mu to nepřeje, *takovej krásnej šlechtic, bylo by ho prej škoda.*

4. Jakmile k tomuto útvaru přibude podřadicí spojka (*že, jak, aby, co* a pod.), vznikne již řeč nepřímá. Ale i k této kategorii je přechod od polopřímé řeči velmi nenáhlý a podobnost obou

útvarů zvláště bije v oči tam, kde je vynecháno v úvodní větě určité sloveso, na př.: Tak von jí (princův kamarád princezně) povidá ičko, aby, co je jí nejmilejší, aby zabila. No tocevi *co prej je ji nejmilejší,* tak spomíná, a že prej papoušek. Před slova »co prej je ji nejmilejší« lze doplnit z pokračování »vzpomíná« a pod., a potom ovšem je to řeč nepřímá; ale při tom nelze potvrdit docela jistě, že tu nejde snad o řeč polopřímou. Jinak mívá nepřímá řeč podobu spisovnou, ale zase nejčastěji vloženým *prej,* na př.: A za chvilčičku se (služka) vrátila, že *prej* máme jít s ní. — Řek mně (šikovatel u odvodu), že *prej* pudu první. A pod. —

Je tu tedy řetěz článků, spojujících všechny tři typy řeči, úplný, není o nic chudší než řeč spisovná. A ono »*prej*«, kterému se spisovná řeč patrně vyhýbá, právě ukazuje, v jakém poměru je polopřímá řeč k přímé. Vyskytuje se zpravidla tam, kde mluvčí reprodukuje řeč nějaké třetí osoby; není však tam, kde reprodukuje v přímé řeči výrok svůj vlastní, na př.: Bylo už večír, přišel sem tam. Hospodyně eště seděla s pantátou, povidá: »I helemese, Honzík! Depak se tu béreš? Marjánka už je na komoře, ďi *prej* za ňí.« Tak sem šel, zaklepal, gdo *prej* to je. Jářku: »No já.« Tak vodevřela, no byla ráda, toceví. Tak se vyptávala, tak sme povidali spólu. Tak najednou: »Ty si si to *prej* vyved!« povidá. Jářku: »No co sem vyved?« »No se mnou je zle, Honziku, co *prej* ičko?« »No co by bylo? Tak se vemem, a bude to.« »Ty by si *prej* chtěl?« »No proč bysem nechtěl? Esi ty chceš? V masopůstě se mužeme vzít.« — Tento souvislý příklad ukazuje zřejmě, že slůvko »*prej*« je mluvčímu pomůckou, aby rozlišoval své vlastní výroky od výroků jiné osoby, s níž vede dialog.*)

A z tendence, naznačiti určitěji, že jde o výrok nějaké osoby třetí, nikoli osoby mluvící, snadno lze pochopiti i další změnu 1. osoby v 3. — Tak se mění přímá řeč v polopřímou. Přechod jedné kategorie v druhou je úplně přirozený, logický; a není tedy divu, že náleží polopřímá řeč řeči spisovné i lidové zároveň.

* * *

Dvě věci budí podiv při polopřímé řeči: že byla jako kategorie gramatická objevena velmi pozdě (teprve r. 1912 Ballym), ačkoli se v literaturách evropských vyskytuje už od 17. století, a že není dosud definitivní odpovědi na otázku, jak vznikla, ačkoli pokusů

---

*) V tomto smyslu stojí slůvko »*prý*« (místo spojky *že)* také na př. v tomto dokladě z Nerudových Arabesek (Kvasnička a Hampl 1923), str. 136: Vdova říkávala, že je to s jejími zvonky (t. dětmi) doma zrovna tak; ty větší *prý* už dočkají, menší ale *že* každou chvilku něco chtějí.

bylo učiněno už mnoho a ačkoli původ obou druhých útvarů příbuzných, t. j. přímé a nepřímé řeči, chápeme velmi snadno. Faktum, že polopřímá řeč unikala tak dlouho pozornosti jazykozpytců, se vysvětluje tím, že vůbec je nesnadno postihnouti nový syntaktický zjev; a ještě nesnadněji se určuje, je-li třeba jeho základní (ideální) tvar abstrahovati z několika formálních variant, jako je tomu u polopřímé řeči. Vědomému poznání pak překážela také dlouhá tradice mluvnická, která se až do nedávna při studiu jazyka držela ustálených mluvnických kategorií a metod; není tedy nic divného, že unikla pozornosti jemná zvláštnost větné konstrukce u polopřímé řeči do té míry, že se polopřímá řeč prostě zahrnovala do kategorií jiných. —

Původ polopřímé řeči se vykládá rozličně: z řeči přímé i nepřímé i z obyčejného vypravování. Ke všem těm útvarům má polopřímá řeč stejně blízko, ale také se ode všech zřejmě odlišuje, jak bylo poznamenáno už výše. Nejprostší způsob polopřímé řeči, který se vyskytuje v řeči lidové, lze vyložiti ovšem přímo z řeči přímé (srov. výše), ale tím není ještě nikterak vysvětlen zvláštní ráz polopřímé řeči, neboť stejným způsobem lze vykládati i vznik řeči nepřímé (t. z tendence, naznačiti určitěji, že jde o výrok nějaké osoby třetí, nikoli osoby mluvící) a není tím také pověděno nic o původu oné formální bohatosti polopřímé řeči v jazyce literárním. O nic více neuspokojuje výklad, že polopřímá řeč vznikla z nepřímé vypuštěním podřadicí spojky (že, jak), neboť je zřejmě příliš mechanický. Zbývá tedy třetí pramen, volné vypravování. K němu nás ostatně vede i psychologický podklad polopřímé řeči: autor vypravuje svými slovy o osudech svého hrdiny; při vypravování se postupně vžívá do jeho situace, myšlenek a citů, že je — vědomě nebo instinktivně — reprodukuje jeho slovy, zachovávaje při tom i citové zabarvení výrazu (tvar věty zvolací, tázací, rozkazovací a pod.), ale zároveň také mluvnickou formu volného vypravování beze změny osoby. V této věci se shoduje většina badatelů o polopřímé řeči. Možnost polopřímé řeči je tedy dána psychologickým, myšlenkovým a citovým rozpoložením autora n. vůbec reprodukující osoby. Počátek útvaru samého se pak skutečně hledá v jazyce lidovém. Ale tu polopřímá řeč není vlastně ještě zvláštním útvarem gramatickým, protože nového smyslu jí dodává teprve živá hlasová intonace.*) Příklad to objasní nejlépe. Představme si, že voják žádá o dovolenou, protože jeho sestra

*) O tom viz poznámku L. Spitzra v Germ.-rom. Monatschrift XVI, 1928, str. 327 n. Odtud je vzat i následující příklad, jehož autorem je franc. lit. kritik Thibaudet.

půjde po prvé k přijímání. Je veliký rozdíl ve způsobu, jakým může důvod jeho žádosti opakovati představený vojákův. Může prostě říci větou oznamovací: »Jeho sestra jde po prvé k přijímání«. Ale může při reprodukci vojákova důvodu ukázati také jeho malichernost, směšnost, a to týmiž slovy, avšak s intonací ironickou, s posměškem v tónu hlasu, a toho dosáhne tím, že věrně napodobí intonaci vojákovu nebo dokonce i jeho gesto, mimiku: »Jeho sestra jde po prvé k přijímání!« Chce tím říci asi: »Ten hlupák si myslí, že může dostat dovolenou, když jeho sestra jde po prvé k přijímání!« Literární jazyk však nemůže zůstati při pouhé mechanické reprodukci jazyka mluveného; může se o něj jen opírati a oživovati se jím, ale při tom z pouhých zárodků musí vytvářeti nové výrazové možnosti. Musil i zde živou intonaci, která zaniká se zvukem slova, nahraditi znaky novými, rozšířiti působnost tohoto stylistického obratu — a tak si vytvořil řeč polopřímou.

Intonace, která v jazyce mluveném naznačovala, že jde o reprodukci výroku jiné osoby, je v jazyce psaném nahrazena úvodním členem nebo účelně uspořádaným kontextem, na př.: »X. Y. žádá o dovolenou; jeho sestra jde po prvé k přijímání.« A to je nepochybné jádro polopřímé řeči, z něhož se uměním velkých stylistů vyvinul rozmanitý útvar dnešní. —

Tento výklad je ze všech nejspíše ještě pravdě podobný. Než p. ředitel Ertl mě laskavě upozornil, že lze najíti cestu ještě schůdnější a reálnější v obsahových větách při slovesech vidění, které reprodukují skutečný děj a při tom i obsah vnímání a které jsou právě v lidovém vypravování velmi časté. Na př.: »Přistoupí k oknu a dívá se do vnitř. U stolu seděly dvě babičky a předly.« Druhou větu možno míti prostě za pokračování autorova vypravování, ale také lze v ní viděti reprodukci toho, co osoba, o níž se vypravuje, viděla, tedy objektivní reprodukci jejího vněmu. Mnohem patrnější je tato druhá možnost tam, kde se v takové větě užije přítomného času místo minulého, na př.: »Sestry byly z okna vyloženy; mluvily bezbožné řeči a čekaly, až věno (ženich) přiveze. Tu jede celá řada vozů, koňů a lidstva, v čele ale překrásný kočár, v němž sedí skvostně přistrojený mladík« atd. (Němcová, Pohádky.) Analogicky se přenáší tento způsob i k větám reprodukujícím to, co vidí člověk v myšlenkách, t. j. po slovesích vzpomínati, mysliti si, uvažovati, tázati se a pod., a tak se zase dochází k základnímu tvaru polopřímé řeči, který lze najíti i mezi doklady vpředu citovanými (na příklad doklad 1 *e* je po té stránce poučný, neboť obsahuje přímý přechod od zrakového vněmu

k úvaze v polopřímé řeči; podobně v dokl. 1 g, v němž je i výraz sluchového vnímání; sub 2) se najde několik dokladů po slovesech myšlení a pod.). —

Tento druhý výklad je v podstatě podoben prvnímu: vykládá vznik polopřímé řeči z přímé reprodukce cizího výroku nebo vněmu, volně připojené k vypravování. Má proti němu však velikou výhodu v tom, že nechává stranou osobitou intonaci výroku, která není konec konců někdy při polopřímé řeči ani zvlášť význačná, ale která podle výkladu prvního by měla býti vlastně nutným a nevyhnutelným jejím znakem, protože z ní právě se vysvětluje existence tohoto slohového útvaru. Z obou výkladů je pak jasně viděti, že odpověď na otázku o původu polopřímé řeči není tak jednoduchá — a možná, že ani dnes není ještě definitivní. —

Mnohem zřetelněji si můžeme uvědomiti stylistickou platnost polopřímé řeči. V první části své rozpravy jsem roztřídil doklady také podle toho, v jakém poměru polopřímá řeč stojí k přímé a nepřímé, a pokusil jsem se názorně ukázati, jak změnou typu přibývá nebo ubývá živosti a výraznosti vypravování (srov. doklady sub 3—8). Je zřejmo, že se tu rozmnožením výrokových typů na tři dává autorovi velmi účinný prostředek, aby své vypravování mohl zpestřiti nejen po stránce formální užitím a střídáním rozličných útvarů, nýbrž i psychologicky je prohloubiti a zvýšiti jeho účinnost, jen dovede-li správně vycítiti, kdy je třeba kterého typu užíti. Tu je pro pravého umělce a básníka velmi úrodné pole, na němž může své umění vypravovatelské nejlépe ukázati. Pro osvětlení vzájemného poměru všech tří typů je třeba ještě poznamenati, v čem záleží jejich individuální vnitřní charakter. Přímá řeč, jak známo, reprodukuje pronesený výrok přesně po všech stránkách, nejen slovně, nýbrž i se zabarvením citovým, tedy nejen *obsah* výroku, nýbrž i jeho původní *formu* (na př. tvar věty tázací, zvolací, citoslovce a pod.). Nepřímá řeč naopak hledí jen k *obsahu* výroku, nedbajíc jeho původní formy vůbec, neboť je vždy v tvaru věty oznamovací. (Srov. na př.: Žebrák si povzdechl: »Co mám na tom světě?« — Žebrák si povzdechl, [že] nic nemá na tom světě.) Polopřímá řeč však hledí nejen k *obsahu,* nýbrž i k *formě,* intonaci reprodukovaného výroku. (Srov. na př.: Žebrák si povzdechl. Nic nemá na tom světě! — Nebo: Žebrák si povzdechl. Co má na tom světě?) — Při tom však zachovává polopřímá řeč také ráz objektivního vypravování a má proto přednosti řeči přímé (možnost charakteristiky intonací) i řeči nepřímé (větší volnost tvarovou). Zároveň však je z toho viděti, že je útvarem středním, který může býti mostem od řeči přímé k nepřímé i k vlastnímu vypravování a naopak. Má tedy polopřímá řeč ve-

liké přednosti formální i obsahové (vnitřní, psychologické) a jest jen věcí zralého stylistického umění, aby se všecky náležitě a bohatě v moderním slovesném díle uplatnily.

SMOUHA.*)

V chodském podřečí rozeznává se *smouha* a *šmouha*. Toto slovo značí skvrnu na nedbale vypraném kuse prádla, která povstala při ždímání a objeví se teprve, když prádlo schne. Slovo smouha vyskytuje se hojně jako název tratí lučních buď v čís. jedn. nebo množ. (Smouha za Chodovem, Smouhy u Postřekova, Draženova a j.). Původně užíváno toho slova o ladech a pastvinách, jež vznikly na místě vypořáženého lesa. Takovou velikou smouhu udělali na panství trhanovském blízko mého rodiště právě asi před sto lety. Můj otec tam tenkráte ve vykáceném lese tesal stavební dříví jako tesařský tovaryš. Ještě za mého mládí pásal v této smouze trhanovský ovčák velké stádo ovec. Byly to za mé paměti chudé pastviny, místy ještě se zbytky mohutných, od slunce do černa opálených pařezů; někde ležely větší i menší kameny, jinde vykukovaly suché kopečky, skoro holé, na nich sem tam bodláčí nebo zakrnělý jalovec, jinde zas mokro nebo bahnito, že se až temence dělaly a z temenců potůčky tekly. Jen ve středu podélné plochy, kterou za půl hodiny bylo co obejíti, zelenaly se dva nebo tři kousky louky, na něž si dva panští dřevaři »zplanýrovali« místo a za malý poplatek užívali pravé travné louky.

Asi před padesáti lety přišel na trhanovský panský dvůr nájemce, který změnil v lecčem tehdejší hospodaření. Zbavil se též chovu ovec; a tu nastala otázka, co se smouhou? Pokrokový člověk smluvil se s dřevaři-bezzemky v naší vsi a rozdělil mezi ně na malé kousky celou tu pastvinu tak, aby si v polohách vyšších a suchých vzdělali pole, v nižších a mokrých louky. Za několik let se ta věc opravdu podařila, ovšem s nesmírnou námahou a neobyčejnou vytrvalostí našeho dělného lidu, takže by dnes nikdo, kdo sám nepamatuje původní pustinu, v pěkné poloze těchto polí a luk nehledal staré Smouhy. Ze všeho zůstal jen název. Po vzoru panské smouhy udělala si obec Oujezdo na pokraji svého lesa, sousedícího s panským, malou smužku (smušku), ale nevyplácelo se honiti sem dobytek ze vsi, vzdálené na hodinu cesty, a proto si ji po nějakém čase zase zasázeli. Jméno *Smuška* však tomuto okrajovému lesíku zůstalo.

---

*) Srv. str. 93.

Chodští hospodáři, kteří mají louky ve Smuhách nebo — řekněme spíše — ze smuh, říkají o nich, že mají »kyselý kořen«, píci tedy méně dobrou, hodící se hlavně pro koně.

Jiná smouha, u nás řečená »Pískavá«, ukazuje, že toho slova ve smyslu obecném bylo užíváno nejen o pozemku po lese vypořáženém, nýbrž i o travnatých skvrnách uvnitř lesa starodávného, a to o takových místech, kde se jednak pro bahna a močály, jednak pro kamení a mrtvý škrobot*) les řádně ujmouti nemohl, takže slunce do něho pronikalo a způsobovalo tu a tam na močálové půdě »zelené place« pro pastvu vysoké zvěře i na trávu dřevorubkyním travničkám. Pískavá smouha na sklonu Čerchova k Bystřici novým způsobem lesního hospodářství sice hodně zmenšena, ale do jisté míry zachovává si starou podobu dosud. J. F. Hruška.

ZÁTOR.

Pan K. Vaněk, řed. měšť. šk. v Kovářově u Milévska, nám píše, že v jeho rodišti, Klikově u Třeboně, stráním nad potokem (nebo jak se tam mluví, nad řekou) Dračicí říkají *zatory*. Takových zatorů je tam mnoho; i nad struhami jsou zatory. V Staňkově u Chlumu je pod hrází rybníka chalupa, kde se říká *U zatoru*. V Zahořanech pak, v okr. milévském, staří lidé ještě časem užívají slova *zátor* ve rčeních jako »v zátoru se těžko točil, v zátoru by byl převrh«; zde slovo zátor znamená cestu, jež se zatáčí — zátoč. K těmto zprávám můžeme přidati ještě zprávu Kubínovu (L. fil. 29, 255), že v Hluboké *zátor* říkají příkopu. A na konec, že v samé Praze, v Holešovicích, je ulice *Na zátorách* poblíž Vltavy; nevíme bohužel, odkud se to jméno vzalo, a necháme je raději stranou. P. řed. nás výslovně upozorňuje na rozdíl krátkého a dlouhého *a* v jč. tvarech; poněvadž jde o tvar jmenný, smíme se beze všeho domnívati, že tvar *zátor* je starší a že se *zá-* zkrátilo napodobením složenin s krátkým *za-*.

Také v polštině je slovo *zator* (dokonce i jako jméno města v záp. Haliči, nedaleko hranic těšínského Slezska; i v našem Slezsku v okr. krnovském je ves Zátor) s významy táhnoucími se k vodě; znamená zaražení toku řeky, na př. ledovými kramí, i jezem a p., a také rozvodnění tím vznikající; v lidové mluvě se tak místy říká hlubokým břehům jezera nebo místu ve vodě, kde je hlubina, i hluboké vodě vůbec. *Zatorek* v polských kra-

*) Země kamenitá, neúrodná.

jích někde říkají také tomu, čemu u nás se říká *útor,* totiž vyhloubenému žlábku v dužinách sudu nebo jiné dřevěné nádoby, do něhož má zapadnouti dno. Obyčejný tvar v tomto významu je *wątor,* slovo původem totožné s naším slovem *útor;* také v Rusku tomu říkají *zátory* i *útory,* v krajích slovinských *otor, utor.* Z těchto rovnic vidíme, že to jsou slova prastará, z dob praslovanských; a jejich význam byl původně asi ‚vyhloubenina' (předl. *za-* má zde asi týž význam, co v slovech jako zaříznouti do něčeho, zabořiti se a p.). Miklosich (Et. wtb. 352) v nich vidí kořen *ter-* (v našem slovese *tříti* atd.); jde tedy podle něho o vyhlubování silným třením. Když se zapomněl tento původní význam, mohla se ta slova přenášeti i na představy jiné, souvisící s vyhlubováním; útor na př. znamenává i celou část sudu, v níž je zapuštěno dno, zátor vysoký břeh nebo stráň, jaká bývá nad hlubinou, nebo překážku, u níž se zastavuje proud vody. Tak pochopíme také, že *zátor* někde může znamenati i zátočinu cesty; v zátočině řeky bývá voda hlubší než jinde, protože tam ji voda vymílá, a tak se mohl význam slova *zátor* přenášeti i na zátočinu cesty.

Příbuzná slova nalézáme s významy dosti rozmanitými. Slovo *tor* na př. v některých slov. jazycích znamená ušlapanou nebo uježděnou cestu, koleje, i silnici a p. Tak v polštině (odtud sloveso *torować* ‚stopovati'); zde to může býti i nové řečiště, které si řeka vymlela. V ruštině je *tor* místo, kde je anebo kudy chodí mnoho lidí, pak i tlačenice; v srbštině znamená totéž slovo oplocené místo (košiar) pro ovce nebo hovězí dobytek, a protože takový chov dobytka je v hospodářství velice důležitý tím, že se jím vyhnojuje půda (proto se na př. na Slovensku košiary, ohrazené proutěnými ploty, stěhují s místa na místo), nabývá *tor* na př. v běloruštině také významu ‚mrva'. S představou ušlapávání cesty souvisí, že v st. češtině *utřená, utřelá,* po staru také *trtá, utrtá* cesta byla cesta ušlapaná a tedy upravená, pohodlná k chůzi (docela jako lat. via trita). Z Moravy uvádí s tímto významem Jungmann slovo *tor* nebo *tora* (*tora* také s významem zvířecí stopy); Bartoš zapsal z Valašska a Lašska rčení *tým torem* (= směrem, způsobem), *pes ide po toře* (= stopě), *to je na téj toře* (= cestě) *jak Vsetín, obá sú jednéj tory* (= jedné mysli, povahou sobě podobni), a také sloveso *tořiť, torovať,* stopovati' i ‚špiniti, zaťápati podlahu nohama'. Také v srbštině ‚jsou slova *utrenik, trenika* (silnice), *utrina* (pastvina), *utrti* (ušlapati).

Atd.; bylo by sice poučné, sledovati v slovanských jazycích rozličné odvozeniny téhož základního významu, ale dostali bychom se příliš daleko od slova, jež jsme měli vyložiti.

POSUDKY A ZPRÁVY.

F r a n t. J o k l í k, *Noetika*. Nákladem autorovým. V komisi v nakladatelství J. Otto v Praze (1928). Str. 64. Za Kč 8.—.

»Noetika poučuje nebo má poučovati, jak se jasně vyjadřovati.« Tak čteme hned na začátku knížky. Prvním pravidlem takové nauky by asi bylo, užívati jednotlivých slov — a zvláště názvů vědeckých neboli výrazů, jak jim p. spis. říká — tak, jak jim každý rozumí. Pak by ovšem tento spis měl míti jméno jiné; slovu noetika jsme aspoň uvykli rozuměti jinak, než ho p. spis. užívá. Ale snad bude nejlépe, předvedeme-li čtenářům zkrátka obsah aspoň některých částí této »noetiky«.

1. *Co jest noetika?* »Za úkol noetiky může zevrubněji býti prohlášeno: očišťovati jazyk (mluvu, literaturu) od kazimluvců«, t. toho, »co jest na úkor jasnosti slohové a co tedy ztěžuje správné chápání myšlenek vyslovených... Od noetiky však nesmí býti požadováno, aby opravovala neb učila opravovati to, čemu říkáme ‚galimatyáš', ‚hatlaniny' (Kauderwälsch) a pod.« Co je hatlanina, čím se liší od kazimluvců, vlastně se nedočítáme; jsou to bezpochyby věci, kterým není dobře rozuměti, ač se neprohřešují proti zákonům Joklíkovy noetiky.

2. *Noetika a mluvnice.* »Noetika liší se od mluvnice zejména tím, že tato přihlíží pouze k jazykové (slohové) stránce písemností, ona však také k obsahu.« Mluvnice na př. učí tvořiti u jmen všecky možné pády v obou číslech, u sloves všecky možné časy a způsoby ve všech osobách obou čísel, ale noetika z těch tvarů (‚tvarečků') leccos zavrhuje. Že jsou na př. slovesa, jejichž význam se příčí způsobu rozkazovacímu, chápeme a bez studia noetiky se ho u nich vystříháme prostě proto, že v nás ani nevznikne představa přikazovati něco, čemu jejich význam odporuje. Kdo kdy se octl v situaci, v níž by měl užíti imperativu slovesa *museti, směti?* A zapovídá-li J-ova noetika užíti imperativu slovesa *zmizeti,* odpovíme jí, že jsme imperativ *zmiz* slyšeli i čtli nejednou (na př. u Klicpery v tvaru mluvnicky správnějším *zmizej*). A namítne-li noetika, že to jistě nebylo v pravém významu slovesa *zmizeti* (t. státi se neviditelným), odpovíme jí, že si dovedeme představiti vypravování o čarodějníkovi, který svými kouzly i slovy dovede poručiti třeba skále, aby zmizela. A přidáme, že metaforicky *zmiz* znamená také ‚odejdi, vytrať se odsud'. Noetika snad řekne, že čarodějnictví neuznává, jistě však asi, že se metafora příčí jednomu z jejích zákonů, o němž hned

se zmíníme; my jí odpovíme, že mluva, má-li býti s to, aby plnila svůj úkol, musí vystihovati i představy věcí neskutečných a že bez metafory není žádného skutečného jazyka. Chyba (ovšem, kazimluvec; chyba je jen mluvnická!) je také na př., řekne-li kdo »nezapomínal jsi?« nebo »nezapomínej!« Starostlivá maminka, loučí-li se s dcerou, nesmí jí říci »nezapomínej na Pána Boha«; vrátí-li se jí, nesmí se jí ptáti »nezapomínala jsi každý den se pomodlit?« Příklady J-ovy o zapomínání by nás ovšem vedly již k psychologické úvaze, co je zapomenutí, zapomínání, a snad bychom v ní neobstáli, snad by se nám do ní pletlo, čemu *říkáme* zapomenutí, zapomínání, a to v ‚noetice' nic neznamená. Ale čteme u J-a na př. také: »Mluvnice jest dotčena tím, kladeš-li zájmeno ‚jej' namísto ‚ho' nebo ‚jeho'; noetika jest dotčena, kladeš-li slovíčko ‚něco' namísto ‚někdo' nebo naopak.« Škoda, že p. spis. tuto větu neosvětlil příkladem; dává příklad, v němž mluvnicky chybně stojí ‚z nějž', ale místo příkladu, v němž by byl kazimluvec ‚něco' nebo ‚někdo', čteme příklad s divokou metaforou »píti mysterium zmaru«. Škoda; nám se totiž zdá, plete-li si kdo *něco* a *někdo,* že vůbec neumí po česku mluvit, ani mluvnicky, ani noeticky.

3. *O paronymech.* P. spis. rozeznává *homonymy* (týmž jménem se označují rozličné pojmy; na př. ‚zuby' jsou v ústech, na pile, na strojovém kole), *synonymy* (týž pojem má více než jedno jméno, na př. borovice = sosna), *paronymy* (slova s kořenem stejným, lišící se »předponami nebo příponami nebo koncovkami nebo vsuvkami«, na př. učiti [se], vyučovati, učitel, učenec, nauka atd.), *eponymy* (slova různého kmene, ale podobného významu, na př. lajdák, tulák, pobuda, ničema).

Homonymy mu ztěžují jasné vyjadřování; obyčejný smrtelník si toho nebývá vědom a beze strachu mluví na př. o oku jako smyslovém ústrojí, nebo o oku, do kterého pytlák chytil zajíce, o puštěném oku na punčoše, o mastném oku na polévce, řekne snad také, že si u někoho udělal dobré oko nebo že o oko mohl vyhráti z loterie atd., naše slovníky v své neznalosti noetiky ty všelijaké významy dokonce zapisují a učitelé jazyků jim své žáky učí, ale nic z toho by nemělo být. A v hl. 7. dr. J. také ukazuje, jak bychom se mohli homonymů, ne-li všech, aspoň z největší části zbaviti: na rozlišení těch významových rozdílů bychom měli užíti tvarů (správně »tvarečků«) zdrobňujících a zveličujících (zhrubnělin, jak jim říká spis.). Chybujeme, »že v každé zdrobnělině vidíme nebo hledáme cosi malého a v každé zhrubnělině cosi velkého . . . Slovíčkem *smrček* neměl by býti označován ‚malý smrk', zrovna jako slovíčkem *borovička* neoznačujeme ‚malou

borovici' ...« Skutečné oko by tedy bylo *oko;* čemu jinému tak říkáme, bylo by *očko, očičko, očinko, očisko, okál* a pod. Maminky by se pak již nesměly dívati do oček a očiček svých miláčků, říkaly by jim *malé oči,* nebylo by patrně ani metafor, zub času na př. by se snad jmenoval *zoubkem* nebo *zubiskem* (zubům pily podle velikosti bychom snad říkali *malé — velké zoubky*). Jazyky slovanské hojností svých zdrobnělin ovšem zvláště dobře pomáhají takovým náhradám ‚homonymů'; němčina na př. spíše si pomáhá složeninami (‚spřeženinami, konstruktivy'). Malou ukázkou užitečnosti našich zdrobnělin je již spis, o němž podáváme zprávu; hemží se zdrobnělinami užívanými podle jeho návodu, na př. *dílko* (dílkem by byl i na př. Ottův Slovník naučný nebo Sedláčkovy Hrady a zámky), *volnůstka* (= licentia), *slovíčko, tvareček, vazbička, vývodek, pokynek, návodek, řadice* atd.

»V synonymech zase plýtváme slovíčky, jichž souhrn tvoří tak zv. copia verborum (správně: vocabulorum); jazyk oplývající synonymy jako by se dusil v bohatství a sváděl k marnotratnictví (slohovému).« Ale nejvíce nenávidí dr. J. ‚paronymy'. Ty »jsou zdrojem t. zv. tautologie, kterýžto výraz by se snad dal zčeštiti slovíčkem *lichomluvka.* Vskutku se s tautologií setkáváme jen tam, kde věta obsahuje buď tolikrát totéž slovíčko, nebo více paronymů (souzvučníků) ... Máme-li v jazyce slovíčka *obhájiti, obhájce, obhajoba(!),* jsme bezděky ponoukáni nazývati *obhájcem* osobu, která jiných obhajuje, a *obhajovou činnost,* kterou to provádí.« To je nepochybná pravda. A stejně nepochybná pravda je, že člověk od té doby, co se naučil představu děje rozkládati v její součásti a ty součásti označovati slovy, má také slova, jimiž označuje bytost, od které děj vychází, která je jejím činitelem. Co je vůbec ‚noetice' do toho, jak si jazyk vytvořil jména činitelů, bez jakých není jazyka mezi těmi, které známe? Počíná-li se »noetika« ptáti, užívá-li jazyk či neužívá na označení činitele (nebo jiné součásti) děje slova téhož kmene se slovem, kterým označuje děj (nebo jinou jeho součást), přestupuje hranice, jež jí dr. J. sám vymezil. »Smí-li slouti zakladatelem, kdo něco založil, odběratelem, kdo něco odbírá, objevitelem, kdo něco objevil, vynálezcem, kdo něco vynalezl, vystěhovalcem, kdo se vystěhoval, proč neslove obdobně šijcem ten, kdo šije nebo něco ušil, krádcem ten, kdo něco ukradl, půjčcem ten, kdo něco půjčil, výpůjčcem ten, kdo si něco vypůjčil?« ptá se dr. J. na str. 12. Věta »šijce šije« by mu byla tautologií; »krejčí šije« mu tautologií není, ač *pojem* vyjadřovaný slovem *krejčí* přece je týž, co by byl *pojem* slova *šijce.* Věta »švadlena šije« patrně by byla tautologií filologu, který ví, že *švadlena* a *šíti* jsou slova téhož kořene, ale

není tautologií jinému, kdo si té souvislosti vědom není. Věta *»zakladatel založil«* tautologií patrně jest, ačkoli jsou v ní slova kořenem spolu nesouvislá, tedy ‚eponymy', ne ‚paronymy'; jsou to ovšem slova patřící k sobě *významem,* svým pojmovým obsahem, ale to přece jsou i slova *krejčí šije?* A poučuje-li noetika, jak se *jasně vyjadřovati,* nevyjadřuje se *jasněji* věta, v níž pojmová souvislost je vyjádřena stejností kmene, než věta, v níž toho není?

Na štěstí je ‚noetika' dra J. dosti shovívavá. Aspoň se tak zdá. »Jest... úkolem noetiky také... odstraňovati z (jazyka) nadbytečné paronymy (souzvučníky). Zde se však vtírá námitka: jazykům nelze přece poroučeti jako vojákům. Jazyky se spíše podobají ústrojí, které se vyvíjí samorostle, aniž člověk do toho může podle libosti zasahovati. Jako si jazyk sám vytváří svou zásobu slovíček (copia vocabulorum), tak také nedovoluje, aby mu zásoba ta přičiněním lidským byla ztenčována. Tak tomu vskutku jest, ale jen pokud jde *o slovíčka* [= slova řeči obyčejné], nikoliv pokud jde *o výrazy* [slova určená k vyjadřování pojmů vědeckých; věnována jim hl. 5]. Slovíčka si arcif tvoří jazyk [bez lidí?], výrazy však tvoří lidé. ... Noetika nedoporučuje tedy snad odstraňovati z jazyka všecky paronymy; to by bylo počínáním pošetilým, kterým by jazyk byl nadmíru ochuzen... Noetika usiluje pouze o to, aby z jazyka byly vymýceny paronymy nadbytečné, které mohou býti přirovnány pleveli mezi obilím.« Toho plevele je ovšem v jazyce mnoho, a otázce, jak se jich zbavíme, je věnována hl. 4. Tam také vyložena pravidla, jak máme vybírati paronymy hodné života z ostatních, nadbytečných. Na př. *lež* a *lháti* jsou paronymy, a mám-li si mezi nimi vybrati paronym nenadbytečný, vyberu si *lež,* protože místo *lháti* mohu říci také *obelhati, zalhati si, nalhati.* Méně důvěřivý čtenář se ovšem zeptá, jak si má pomoci, kde potřebuje jen slovesa *lháti* (na př. v přísloví »kdo lže, ten krade«); odpovědi bohužel se u dra J. nedočte. Anebo: vedle jména *loupež* neobstojí *loupežník,* »a to tím spíše, jelikož se dá vždy nahraditi jménem *lotr«;* je-li loupežník a lotr jedno, mohl by nám vyložiti nejlépe p. dr. J. jakožto právník. JUDr. J. by nám také mohl říci, je-li pravda, že místo slovesa *vražditi,* prý zbytečného vedle jména *vražda,* možno prostě říkati *zabíjeti.* Protože je sloveso *žebrati,* měli bychom prý místo *žebrák* říkati *tulák.* Je každý tulák žebrákem a každý žebrák tulákem? Dobře že Neruda již tak dávno je mrtev; dnes by vlastně nemohl psáti v Malostranských povídkách o panu Vojtíškovi, který byl žebrák, ale takto muž velmi spořádaný. Atd.; vlastně bychom

z hlavy o nahrazování ‚paronymů' mohli z knížky J-ovy stejným způsobem předváděti jeho příklady všecky.

Obírali jsme se posud první částí knížky p. J-ovy, nadepsané »Průprava«, a měli bychom přihlédnouti i k části druhé (Jednotlivé kazimluvce). Snad bychom v ní našli spíše i věci, s nimiž bychom dovedli souhlasiti; ale je zde z veliké části tříšť poznámek, v níž těžko nalézti vůdčí myšlenku, a musili bychom rozsah této zprávy velice rozšířiti, kdybychom chtěli mluviti o všem, co zde je nahromaděno. Jádro knížky je v její části první; a s tou souhlasiti nedovedeme. Nedovedeme souhlasiti s libovůlí, s jakou dr. J. ustálené vědecké termíny klade ve významech jiných, a zejména ne s násilím, jakým by rád zreformoval výsledek toho ohromného díla tisícerých generací lidských, jakým je každý jazyk. Nedovede-li skutečný jazyk podle mínění J-ova sloužiti vědě, jako jí sloužil až posud, nezbude nic jiného, než aby byl k jejím potřebám vytvořen prostředek jiný; matematika si takový prostředek vytvořila způsobem opravdu skvělým, ač ovšem vedle něho bez skutečného lidského jazyka obstáti posud nedovede. Každá věda si svůj jazyk pro své potřeby z jazyka obecného upravuje, tvoří si ‚výrazy', jak jich žádá J., ale šetří při tom základů jazyka, z kterého buduje, nevnucuje mu požadavků takových, jaké vymýšlí dr. J. A sotva bude jinak, dokud se nezmění způsob, jakým lidstvo pohlíží na jazyk a na jeho práva.

Podle zvyku N. řeči bychom vlastně měli přidati něco o jazykové stránce Noetiky; našli bychom v ní dokladů jazykové nesprávnosti dosti. Ale šlo nám o nemožnosti, jichž dr. J. žádá na jazyce, aby byl noeticky správný. Maličkosti v citátech z jeho spisu, jako *na úkor* m. *na újmu, jichž* m. *jejichž* si naši čtenáři jistě dovedou opraviti sami.

Jos. Zubatý.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Do nedělní přílohy Nár. l. napsal J. R. Marek 7. dubna 1929 »kapitolu skoro filologickou« Malíři, mistři, akademičtí malíři, umělci, namířenou proti stavovskému titulu »akademický malíř«, který opravdu zní, jako bychom filologu říkali »absolvovaný filolog« nebo truhláři »vyučený truhlář«. Vzpomínáme si při tom, jak divně nám znělo, když jsme před léty v Brandýse n. O. slyšeli, jak skutečný malíř byl osloven titulem »Herr akademischer Maler«. Kapitola končí slovy: »Horší je, jak se rozmohla neřest servírovati kde jakému nedochůdčeti a břidilovi titul mistra nebo dokonce Mistra, ačkoli čest býti panem mistrem musí býti jako od pradávna odbor-

nicky zasloužená. Malíř je malířem z milosti osudu a z vlastní práce. Je umělcem, má-li talent nebo genia. Tituly jsou jen pro publikum«. Měli bychom se vůbec poohlédnouti jinam, jak Francouzům, Angličanům i Němcům z Říše stačí k oslovení titul monsieur, sir, Herr; musili bychom ovšem zapomenouti, že jsme vyrostli v Rakousko-Uhersku. Vždyť ještě nedávno se nás ptal kdosi, jenž chtěl psáti strýci do Ameriky, jak se po anglicku píše na adresu »*Ctěný* pán, pan...«.

*Mluvnice ve škole obecné.**) V 5. čísle »Naší řeči« jest otištěna zpráva o článku dra O. Chlupa Mluvnice na škole obecné z Nových škol (II, 163 až 176). Pokud dr. O. Chlup aplikoval své názory o vyučování mluvnickém ve škole obecné na mé cvičebnice, prohlásil jsem již dříve v článku *O vyučování mateřštině* (Školské reformy X, str. 69), že není zásadního rozdílu mezi námi v tom, mají-li býti *mluvnické poznatky* podkladem jazykového vyučování, jako spíše v tom, jak se má rozuměti u žáků národních škol *soustavnosti* v mluvnici, a do jaké míry jest potřeby žákům *úplnosti* teoretické mluvnice. Prof. Chlupovi jde při vyučování jazykovém o teoretickou soustavu vědecké mluvnice a její poměrnou úplnost tvarovou.

Mně jde o mluvnici *praktickou* (praktická cvičení jazyková), která přibírá z teoretické mluvnice, kolik je potřebí ke správnému mluvení a pro pravopis, přihlížejíc při tom k duševnímu vývoji žáka. K soustavě teoretické mluvnice *dospívám* vyučováním na nejvyšších stupních školních, jak je zvláště viděti z 3. dílu učebnice pro školy měšť., určené 3. a 4. ročníku (viz ref. v Naší řeči IV, str. 246).

Konkretněji uvádí prof. Chlup své názory, dovolávaje se vyučování mluvnici ve 4. a 5. šk. roce. Píše na př.: »Mluvnice M. (rozuměj pro *4.* škol. rok) pomíjí v části obírající se slovesem *vědecké třídění podle tříd slovesných* a *podle kmenotvorných přípon.* Tím řadí vedle sebe tvary: ved*la* — ved*l*, klek*la* — klek*l*« (str. 175). (Běží v nich o nacvičení koncového *-l* v příčestí.)

Netroufal-li bych si vykládati žákům 4. ani 5. šk. r. o vědeckém třídění podle tříd slovesných a podle kmenotvorných přípon, nepravím ovšem, že by žáci o slovesných třídách neměli býti poučeni podle vědecké mluvnice v příhodný čas. Shrnutí poznatků induktivně nabytých v třídy slovesné a teoretického poučení o nich podle soustavné vědecké mluvnice dostává se žákům v 3. díle Mluvnice pro měšť. šk. téměř na 30 stranách.

Co se týče *pravidel* v jmenovaných dílech (pro 4. a 6. šk. r.) starých cvičebnic, nejsou vskutku vyznačena, jako jsou vytčena v dalších dílech a v nové Mateřské řeči. Práce se však opírá o ně, jak jsem zdůraznil v své příručce »O vyučování mateřskému jazyku«, kterou pokládám za organickou část cvičebnice. Pravím o tom: »Cvičebnice se snaží po příslušném výkladu

---

*) Uveřejňujíce tento projev ke zprávě na str. 115 n., pokládáme tím diskusi o ní pro NŘ. za ukončenu. Red.

učitelově vštípiti žákům úkaz mluvní nebo pravopisný soustavnými cviky a do nich vkládá těžiště vyučování. Není pochybnosti o tom, že *pravidla touto cestou zjasněná a osvojená* mají mnohem důležitější význam nežli pravidla poznaná výkladem gramatických teorií, jež nevešla žákům v krev hojnými cviky praktickými« (str. 68).

Stejný názor o významu *praktické mluvnice* pro národní školy měl i zvěčnělý prof. *V. Ertl:* »Přílišný důraz, který kladla střední škola na formalistní, logické probírání větné skladby, důraz takový, že tyto vědomosti (rozbor vět) učinila dokonce podmínkou přijetí na střední školu, donutil i obecnou školu, *jejíž cíle i metody při vyučování mateřštině nemohou býti přece jiné než čistě praktické,* aby se zabývala touto naukou, pro její žactvo jako celek najisto nesnadnou a pro její úkoly skoro zbytečnou.« (Naše řeč XII, str. 56.) A na jiném místě praví: »O postupu v praktickém osvojování spis. řeči *nemůže rozhodovati mluvnický systém, nýbrž potřeba žáků.«* (Str. 76.)

Prof. V. Ertl dožadoval se zejména *individualisování učitelovy práce,* aby mohl odučovati nářečním tvarům. Se vzácným porozuměním a bystře vystihl, že tato práce musí býti přizpůsobována krajovým zvláštnostem mluvy. »Praktických učebnic, sestavených vskutku individuálně« (Müller), podle správného mínění Ertlova nemůže býti užíváno všude stejně bez ohledu na nářečí dětí. (77.)

Ukončil bych stejně významným projevem řed. J. Malovaného: »Škola obecná má učiti jen tolik teorie, kolik jest jí nezbytně třeba pro pravopis, správnou mluvu a pro sloh ústní i písemný« (Vyučování češtině spisovné na základě nářečí, Komenský 51, str. 198).

Josef Müller.

DROBNOSTI.

ABY (13, 22.). P. asist. F. Lejhanec v Brně nás upozorňuje, že i u Němců se ozývá odpor proti užívání neurč. způs. s *um zu,* kde se jím nemá naznačiti účel, nýbrž prostá časová následnost dvou dějů; srv. str. 75. spisu Aufsatzsünden, zu Nutz und Frommen der deutschen Schuljugend und zur Ersparung vieler roter Tinte gesammelt und erläutert von Prof. Dr. Theodor Mathias, Plauen i. V.

BUDA DĚLATI (K. T.). Slýchali jsme před mnoha léty také o výmyslu přechodníku opisného budoucího času, činného i trpného (buda křičeti budu kárán; buda vyvolán odpovím); byl prý někdy v 60. létech min. stol. i v nějaké školní mluvnici, ale marně jsme jej hledali. Kdosi prý v minulém stol. vynalezl i minulý neurč. způsob, jaký má latina a řečtina: dělavšiti, milovavšiti. V písemnictví nebo v lidové mluvě se ovšem tyto pošetilosti ani neukázaly.

COBY. Ve feuilletoně Č. slova ze dne 28. bř. čtli jsme, jak milenci do biografu kupují lístky »na sedadla pokud možno zastrčená a nenápadná, na nichž by se stulili k sobě *co by* dvě mrznoucí a tetelící se koroptvičky«. Feuilleton je od A. C. Nora. Nevíme, říká-li se tak někde, ale snad nikdo tak nepíše. A snad si ani nemusíme přáti, aby se tak psalo. Je to jen stydlivě zakrytý ‚coček', a těch se naše spisovná mluva již vzdala. A způsob, jak se zde objevuje, odporuje i našim pravopisným zvyklostem. Slůvko *by* spojujeme v *aby, kdyby* se spojkami *a, kdy* vjedno, i kde má svůj plný význam, také v srovnávacím *jakoby,* má-li význam pouhého *jako* (byl jakoby u vidění). Podle toho by se aspoň mělo psáti i *coby,* kde to má znamenati co = jako. Snad ani není na škodu, uvádíme-li to našim spisovatelům na paměť; *co by, coby* je něco nového, a novota sebe divnější u nás láká. V Pol. več. l. ze dne 20. dub. jsme již čtli, zatím v rubrice »Šejdrem«, nadpis »Ouřad co by bible«. I obsah článečku zařaděného pod tímto titulem bude zajímati naše čtenáře; jde o vyhlášku civil. soudu v Dejvicích, v níž m. j. čteme tuto větičku: »Doba úřední soudu *obnáší* ve dnech všedních 7 hodin . . .«

ELIPSA (V. S.). Slovo to pochází z řec. elleipsis, lat. ellipsis ‚vynechání, výpustka'. V měřictví se tak říká známé křivce podle názoru, že elipsa je neúplný kruh, v mluvnictví případům, v nichž větě do obvyklého plného tvaru schází (jest vypuštěna) nějaká část; na př. vzhůru [vstaňme]!, jaký [jest] pán, takový [jest] sluha. Příd. jm. eliptický (e. tvar, e. věta) má základ v řec. elleiptikos.

FILTRABILNÍ (St. L.). Tekutinu, která se dá filtrovat, my také nejspíše bychom nazvali *filtrabilní. Filtrovatelný* zní příliš dělaně, *schopný filtrace* je příliš dlouhé a nepohodlné. A příd. jména cizí, převádíme-li je do češtiny, nejraději aspoň částečně počešťujeme koncovkou *-ní;* na př. agilní, stabilní, elegantní, famósní, moderní, virulentní atd.

FRONTISPIC (K. J.). Franc. *frontispice,* angl *frontispiece* znamená v stavitelství průčelí nebo štít budovy, ale říká se tak ob. titulnímu listu knihy, zvláště je-li ozdoben rytinou a pod. Slovo to pochází ze středověké latiny, kde zní *frontispicium.* U nás bývá psáno způsobem francouzským, v nové době také *frontispic* s výslovností přizpůsobenou znění latinskému (jako píšeme podle pův. znění lat. *hospic* = lat. hospitium, fr. hospice; Němci píší pod. Frontispiz, Hospiz); navrhuje se také, aby se psalo podle franc. výslovnosti *frontispis.* Nám by se zamlouvalo, abychom podle lat. původu psali a vyslovovali *frontispic* (již proto, aby znění frontispis nesvádělo k domněnce, že v tom slově vězí naše slovo *spis).* Podle tvaru by ovšem *frontispic* (jako *hospic)* bylo v češtině r. muž. (němčina zachovává u obou slov původní rod střední).

KAČINA (J. Ž.). U Nových Dvorů (u K. Hory) je krásný zámek *Kačina.* Podle Nár. l. ze dne 19. dub. 1929 se podobá celkovým vzhledem, polohou

uprostřed parku i některými architektonickými podrobnostmi velikému býv. carskému sídlu v Gatčině poblíž Carského Sela (asi z konce 18. st.), a je prý hodně pravděpodobné, že jméno zámku býv. hrabat Chotků je lidová obměna rus. Gatčina (Gačina). Máme rozhodovati, je-li tento výklad správný. Zní opravdu velmi pravděpodobně, tím spíše, že se cizí *g* v českých ústech měnívá v *k* (Gebauer, Hist. ml. 1, 438; tak na př. v sl. cikán, kořalka z pol. gorzałka, okurka z pozd. lat. angurium, kver, kvalt a j.); ale aby byl ještě pravděpodobnější, musili bychom věděti, je-li mezi budovou ruskou a českou nějaká historická souvislost. A i kdyby se našla, výklad jména Kačina z Gatčina je přece jen asi nesprávný. V těch místech totiž bývala ves Kačina, o níž se podle Sedláčkova Místop. slovn. děje zmínka již r. 1142 a pak v 15. st., kdežto zámek byl postaven teprve v l. 1802—1822; jméno Kačina má patrně příbuzenstvo v místních jménech Kačice, Káčín, Kačov, Káčov. Uvádíme tyto věci na doklad, jak musí býti opatrný, kdo z pouhé zvukové podoby vykládá původ slova, zvláště jména vlastního, u něhož etymolog nemá pomoci, jakou jinde nalézá ve významu slova.

KRACÍK (F. K.). Komparativy tvořené kratší koncovkou *-ší* (m. obyčejnější konc. *-ější, -ejší*) mívají kmenovou koncovou souhlásku změněnou tak, jak se mění, splývá-li s následujícím *j;* to proto, že se komparativní přípona pův. počínala hláskami *-jʼs*. Tak na př. *bližší, dražší, vyšší,* stč. *krašší.* Zubnice *t, d* se podle toho měnily v *c, z;* bývalo na př. *věcší* (km. *vět-,* prasl. *vęt-*), *mlazší,* posud je ve spis. mluvě *snažší.* Ještě starší tvary byly bez hlásky *š* v 1. p. j. č. r. muž.: *bliží, draží, mlazí,* také na př. *hoří* (horší), *dalí* (další), *mení* (menší) a p.; podobné tvary (bez *š*) máme posud v příslovcích (pův. tvarech r. stř.) *blíže, dráže, hůře, snáze, dále, méně* a p. Skloňovaly se pak komparativy, jako příd. jm. vůbec, tvary nesloženými (jmennými), zachovanými jen ve vzácných zbytcích (na př. *věcí, věcší* n. *věčší* ‚větší', 2. p. *z věcša,* přehl. *z věčšě* ‚většího' = sloven. *zväčša* ‚větším dílem'), nebo ob. složenými *(věcšieho* n. *věčšieho, většieho — většího).* V těch tvarech nastávaly změny, z části z příčin hláskoslovných (někde ne ve všem úplně jasných), z části vyrovnáváním hláskových rozdílů; vedle *méně, hůře* na př. je *menší, horší* (m. *meňší, hořší),* u kmenů na *t, d* se již v staré době objevují tvary s těmito hláskami místo s hláskami *c, z (větší, chudší* m. staršího *věcší, chuzší* a ještě staršího *věcí,* k němuž patří přísl. *viece — více, chuzí).* Příd. jm. *krátký* by podle toho mělo míti nejstarší tvar *krací;* ten doložen není, ale je přísl. *kráce;* na př. v Modlitbách ze 14. st. čteme »mluviti svobodnějie, modliti sě kráce« (kratčeji; Gebauer, Slovn. stč. 1, 135). Tvar *kracší,* pokud vidíme, doložen není, nejmladší tvar je *kratší.* Příjmení *Kracík* mohlo by býti odvozeninou starého komparativu *krací;* mělo by obdobu v příjm. *Menšík* (psaném podle výslovnosti nespisovné také *Menčík*), doloženém již ve 14. st.

MARKALOUS (R. M.). Toto příjmení je podle Flajšhansovy pravděpodobné domněnky (Č. přísloví 1, 870) asi ze staršího *martalous.* Sixt z Ottersdorfu

užívá toho slova o křesťanech v tureckém vojsku, výklad Kral. bible o tureckých náhončích, kteří více lstí a ze záloh útoky činí, nežli brannou rukou a otevřenou válkou bojují, u Vrat. z Mitrovic je tvar *martalozové*, u Slováků *martalúzové* »sú spojenci ... Turka. Z pohraničných miest prederú sa až do nášho chotára (kraje), túlajú sa po našich horách, zbíjajú (olupují) a vraždia ľudí nevinných« (Slov. pohľ. 43, 586). Polský tvar je *martauz* (tříslab.), *martahuz* (loupežník, lidokupec, uherský hraničář a p.), charv. *martolos*, maď. *martalóc, martalóz*. Základem těchto tvarů je asi tur. *martolos, mârtolos, martoloz*, což podle laskavého poučení doc. dra J. Rypky znamená křesťany v tureckém vojsku, v posádkách, na lodích i jinak (na př. i dunajské lupiče na lodích). Podle dra Rypky nemůže to býti slovo původem ani turecké, ani semitské, ani perské; snad to je zkomolenina nřec. slova *amartôlos* (střec. *hamartôlos*, ‚hříšný', jako podst. jm. ‚hříšník'). Střec. *hamartôlos* je známo jako příjmení byzantského letopisce z 9. stol. Georgia Monacha (mnicha) Hamartola.

NA SKŘIVÁNKU (J. V. F.). Podle úředních Pravidel se píší v Praze názvy ulic jako *V Tůních, V Jirchářích, U Santošky, Na Struze* a pod. s velikým počátečním písmenem i v předložce, protože předložka je jejich podstatnou součástí (jméno za předl. má písmeno malé, kde má svůj plný význam, na př. *U invalidovny*, protože tam invalidovna skutečně je). V Pardubicích mají podobný místní název *Na Skřivánku;* ten by se ovšem měl psáti také s velikým písmenem na počátku předložky i jména, protože Pravidla nemají platnosti jen v Praze.

PO DVOUSTÉKRÁTÉ. 11. bř. 1929 jsme čtli v Ránu, jak si pí. Mařenka Šlechtová »po dvoustékráté« zazpívala Mařenku v Prodané. *Po dvoustékráte* je kříženec z výrazů *po dvousté* a *dvěstěkrát*, tak ubohý, že opravdu nestojí za to, abychom si ho všimli; ale je to novota, a u nás novota, ať je sebe ubožejší, tak ráda se ujímá!

PRÉ (S. S.; 12, 235). Výklad z lat. *prae* se nám zdá pravděpodobnější než ze špan. *pre*, port. *pré* (žold) proto, že č. *pré* (kocour není doma, myši mají pré) neznamená zbavení bídy, nýbrž uvolnění z tísně, z omezení osobní svobody. Na př. sluha je omezen ve všem, je-li pán doma, třebas má při tom plnou tobolku; odejde-li pán, má pré, není-li jiného dohledu, může si vésti jako pán, může vystoupiti z pozadí, v němž jej držela pánova přítomnost. Mimo to ani vnější dějiny slov *pre pré* v španělštině a portugalštině nedají se snadně srovnati s domněnkou, že by bylo špan. *pre* přešlo do češtiny od španělských žoldnéřů v třicetileté válce nebo v době Rudolfově, ačkoli nemožné by to nebylo. Ta slova přešla do španělštiny (jak nás poučuje prof. Křepinský) z francouzštiny (franc. *prêt* z *prest*, prov. *prest;* it. *presto* ‚záloha na žold'; také v port. se psává *pret*), nejstarší slovníky jich neznají, a patrně byla přejata podle franc. výslovnosti *(pré)*, jež ovládla v 17. st.

RÝSEK (S. S.; 12, 235). K slovesu *rýti* slovo *rýsek* (zvíře) patřiti nemůže; přípony, která by zněla *-sek,* v češtině není. Slovo *rys* je ve všech slov. jazycích a nevidíme příčiny, proč by právě v češtině musilo býti slovem přejatým z ruštiny; ostatně je nalézáme v češtině již v dobách, kdy jsme s Rusy sotva měli styky. Jiné jazyky evropské mají jméno rysa s *l* m. slov. *r* (řec. lynx, něm. Luchs, i lit. lúšis); je-li mezi obojími slovy vůbec příbuzenství, dovedeme slov. *rys'* (s měk. jeřem) pochopiti jen jako slovo přejaté z jazyka skytského, a to by se bylo musilo státi v době velmi dávné. Něm. reissen s význ. ‚zařezávati, psáti, kresliti' je mnohem starší než č. *rýsovati;* již proto hledáme původ tohoto slova v němčině. A také proto, že v češtině nemá příbuzenstva (k slovesu *rýti* také patřiti nemůže), a to zvláště u slovesa 6. tř. mnoho znamená. Že by mistr Rejsek byl měl opravdu jméno od svého umění, není příliš pravděpodobné; v jeho době bývala příjmení obyčejně již dědičná. — Druhé slovo téhož znění žije podle zprávy p. řed. F. Strašpytla na Krumlovsku v Č. (velikonoční rejsky tam dělají tak, že se na vařených vejcích ozdoby lehce nakreslí a rýsují ostrým nožíčkem).

STÁTODOL. Tuto novou jazykovou vymoženost jsme čtli nedávno v oznámení jedné firmy, která nabízela »uhlí ze státodolu«. Nová tato »okrasa« našeho jazyka se důstojně řadí k nápisům, jež čteme v pražských ulicích, jako lesobanka, masobanka, dřevoprůmysl atd. Snad se dočkáme, že budeme čísti i »státoúřad« a »lesozvěř« místo státní úřad a lesní zvěř; vždyť jsme dne 2. kv. 1929 čtli na nárožích již nestvůru *Lunaparkden!* Poctivý Čech ovšem takových jazykových nestvůr ani nenapíše, ani z úst nevypustí.

R. Částka.

ŠVESTKEŇ (A. D.). Jsou prý tři zahradnické knihy, v nichž se objevují tato jména ovocných stromů a keřů: 1. angrešt, jeřáb, kaštan, kdoule, malina, srstka, švestka; 2. angreštník, jeřábník, kaštaník, kdouloň, maliník, srstkovník, švestkovník; 3. jeřábkeň, kaštaneň, kdouleň, malineň, srstkeň, švestkeň. Máme podati úsudek o tom, jsou-li všechny troje výrazy správné. Jména knihy č. 1 vytvořil nejvyšší mistr jazyka, náš lid sám, a tím vlastně bychom mohli býti zbaveni všeho ostatního. V názvech pod č. 2 je viděti snahu po jednotné koncovce, jíž se však některé názvy příčí (kdouloň utvořeno podle jabloň, strstkovník a švestkovník jsou tvary vynucené nemožností tvarů srstkník, švestkník); proč má býti opravován náš jazyk, kterému jeřáb je odedávna strom a jeřabiny jeho ovoce, ovšem nevíme. Na tvůrce názvů pod č. 3 by měl býti doplněn trestní zákoník nějakým paragrafem o prznění jazyka mateřského; ta slova na *-eň* patrně se mají skloňovati podle vzoru *hrušeň,* tedy 2. p. kdoulně, malinně, srstkně, švestkně? Při tom by si prý člověk jazyk zmohl, a p. A. D. myslí, že si tomu lid nikdy nezvykne. My myslíme, že lid zůstane věren způsobu svému (č. 1); dovedl nadobro ignorovati starý návrh ‚hruškoň', pozdější ‚hrušeň' žije leda ve škole, a to jsou proti srstkním, švestkním atd. pravé skvosty.

TYTÝŽ (F. K., A. J.) bylo oblíbené slovo Palackého (m. j. ho v min. stol. užívali i na př. Šafařík a Sušil) s významem ‚opětovně, občas, častěji« a p.; v starší době je nalézáme častěji v Kralické bibli a u Komenského, kde bývá psáno i *týtýž.* V min. stol. bylo patrně knižním archaismem a zaniklo snad úplně již i v jazyce spisovném. Na př. »že pravdomluvní stále jednostejně mluví, ale lháři týtýž se mění v řečech svých« Kral. na Př. 12, 19; »dokudž Samuele stávalo, vždy ho (Saula), tytýž retoval« t. na 1 Kr. 25, 1; »byli tu někteří, kteříž... chodili mlčíc... a vzhlédajíc tytýž k nebi« Kom. v. brn. 15, 255. Starší tvar je *týtýž; tytýž* vzniklo rozlišovacím zkrácením první slabiky. Samohláska *ý* vlastně pochází z obecné výslovnosti; původní znění bylo *tétéž,* na př. »tétéž jej v ohni (m. v oheň) metalo a u vodu« Mark. 9, 21 Čt. Ben., »to jemu tétéž (crebrius) praviechu« Kott 4, 73 z bible Olom. Bylo i odvozené příd. jm. *tétéžný* ‚opětovný, častý': »Marta pracováše při snažnéj při tétéžnéj službě« Luk. 10, 40 v Čten. Ben. (circa frequens ministerium). Slabika *té-* je m. *též-*, jako v slově *týden tý* je m. *týž* (sloven. týždeň); v starší době s týmž významem bylo *téžtéž* (u Jungmanna 4, 583 »lid téžtéž svatau víru přijímal spoře« z Passionalu), s pozdější výslovností *týžtýž* častěji u Blahoslava, na př. »ti (výrostkové, kterým se mění hlas) měli by předce i násilně zpívati, týž týž, aby se povykřičeli« Musica 53 a. I tvar *též i též,* později *týž i týž* se objevuje, na př. »tak sem s ním uhodil (se dohodl), abych mu též i též kapr za to dáti kázal« Arch. č. 15, 35 (r. 1480); »někteří zpěváci... na odpor tomu činí, že týž i týž písničku některou zpívají... jinou některou notou« Blah. Mus. 54b. V těchto výrazech vězí ovšem známé příslovce *též* (v *tétéž* v kratším tvaru *té),* jehož obyčejný význam ‚stejně' zdvojením se změnil ve význam opětování téhož děje v rozličných dobách (srv. 4, 304 n., kde jsme ovšem měli méně dokladů po ruce, než máme dnes).

ZVŮR. K článkům *Vzor, zor, zůr, zvůr* (16, 63; 87) nám poslal p. stav. inž. F. Urban na Smíchově tuto zprávu: »Od svého zvěčnělého otce, rolníka v Kadlíně na Mělnicku slýchával jsem slovo *zvůr* ve významu a pojmu dnešního výrazu ‚osevní plán'. Otec míval najaté pozemky, a když docházela doba nájmu, míval vždy starost, aby mu byly ponechány v nájmu stejné pozemky, na nichž má »srovnaný zvůr«, tedy kde již má připraveno vše pro plodinu, která při racionelním a střídavém hospodářství po předešlé se nejlépe hodí a prospívá«. Zprávy o významu těch slov se nám zdají neúplné a byli bychom vděčni za poučení o nich.

OPRAVA:

Na str. 114 v 20. ř. sh. má býti: *staré. Trávníček sám...*

Odpovědný redaktor: prof. dr. Josef Zubatý.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.